

הרב עדו רכניץ / פסגות

בן ישי בראש

א. מבוא

רבות מדובר על המעבר מתקופת משיח בן יוסף לתקופת משיח בן דוד. בדרך כלל, הדוברים מתייחסים לדברי הראי"ה קוק, שאפיין את משיח בן יוסף כעוסק בחומר ואת משיח בן דוד כעוסק ברוח:

אמנם, כשם שיצר השי"ת באדם הגוף והנשמה, ולעומתם הכוחות הנוטים להחזיק קיום הגוף על מכונו לשכללו ולפתחו, וכן הכחות המחזיקים כח הנשמה הרוחנית ומעדנים ומשכללים אותה... כן הכין בישראל ביחוד שני אלה הכחות, הכח המקביל לערך הגוף האנושי, השוקק לטובת האומה במעמדה ושכלולה החומרי, שהוא הבסיס הנכון לכל התכניות הגדולות והקדושות שישראל מצויינים בהן, להיות עם קדוש לה' א-לוהי ישראל, ולהיות גוי אחד בארץ לאור הגוים, והצד השני עצם הכח לשכלול הרוחניות בעצמה. (המספד בירושלים, מאמרי הראי"ה, עמ' 94)

אולם, ישנם מאפיינים נוספים לשתי הדמויות¹, כפי שהדבר בא לידי ביטוי באבותיהם - בני רחל ויהודה ובניו. מאמר זה מתייחס לשלושה הבדלים בין הדמויות: האחד - היחס שבין המנהיג למונהגים; השני - היחס אל העתיד לבוא; והשלישי - דימויו העצמי של המנהיג כבעל תשובה וכצדיק.

כיוון שמקובלנו כי יש מקום לשיתוף שתי צורות ההנהגה, הרי שאין כאן ניסיון לטעון כי דרך אחת נכונה והשנייה שגויה, אלא לאפיין את דרכו של ההולך בראש².

ב. ראשון בין שווים

כל מנהיג מתלבט בשאלה האם עליו להיות דמות סמכותית הניצבת מחוץ למעגל המונהגים ומעליהם, או שמא על המנהיג להיות "ראשון בין שווים" - הדמות הבכירה בצוות. נראה שבכך נחלקו בני רחל ובני יהודה.

צאצאי רחל, יוסף ושאלו, בחרו בדרך הראשונה - הנהגה סמכותית מחוץ לעם. יוסף היה מאז ילדותו הבן החרוג והנבחר - "וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ

1 ראה עוד: הרב יאיר פרנק, 'גדור פרצי' בבן פרצי', צהר כא, עמ' 101 והלאה.

2 על פי המדרש הידוע (סנהדרין קב ע"א): "מאי אחר? אמר רבי אבא: אחר שתפשו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבנדו, ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בן עדן. אמר לו: מי בראש? בן ישי בראש. אי הכי לא בעינא."

שער המלכות והגאולה

בן ישי בראש / הרב עדו רכניץ

וְעָשָׂה לּוֹ כְּתָנֶת פָּסִים” (בראשית ל"ז, ג), ובתגובה הוא נודה על ידי אחיו – “וַיֵּרָאוּ אֶחָיו כִּי אֹתוֹ אָהַב אֲבֵיהֶם מִכָּל אֶחָיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוֹ לְשָׁלָם” (בראשית ל"ז, ד).

גם המשך דרכו ועלייתו לגדולה היו במסלול עוקף משפחה: הוא נמכר לעבד, הגיע למצרים והתמנה בסופו של דבר למשנה למלך. הריחוק בין יוסף לאחיו לא נסגר לעולם, וגם לאחר איחוד המשפחה במצרים, החשדנות בין יוסף לאחיו לא פגה: “וַיֵּרָאוּ אֶחָיו יוֹסֵף כִּי חַת אֲבֵיהֶם וַיֵּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף וְהַשֵּׁב יָשִׁיב לָנוּ אֶת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ” (בראשית נ, טו).

מערכת יחסים כזו מבוססת על מאבקי כוח בין המנהיג לציבור. בתחילה, גוברים האחים על יוסף: זורקים אותו לבור, מבקשים להורגו ומוכרים אותו בסופו של דבר לעבד. בהמשך מתהפך הגלגל, ויוסף גובר על אחיו: הוא מתעלל בהם בבואם לקנות תבואה במצרים ומתמרן אותם לרגע הגילוי. גם לאחר מכן נשאר יוסף המנהיג החזק והשולט במשפחה.

גם שאול הנהיג את ישראל מבחוץ. שאול נבחר על ידי שמואל והוצג על ידו לפני העם – “וַיֵּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵל כָּל הָעָם הֲרֵאיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה' כִּי אֵין כְּמֹהוּ בְּכָל הָעָם וַיִּרְעוּ כָּל הָעָם וַיֵּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ” (שמו"א י, כד). אפילו במובן הפיזי בולט שאול – “וַיִּתְּצֵב בְּתוֹךְ הָעָם וַיִּגְבֶּה מִכָּל הָעָם מִשְׁכָּמוֹ וּמַעְלָה” (שמו"א י, כג). כמו כן, גם שאול מנהל מערכת יחסים כוחנית עם העם. בתחילה, בז לו חלק מהעם – “וַיִּבְנֵי בְלִיעַל אֶמְרוּ – מַה יִּשְׁעֵנוּ זֶה וַיִּבְזְהוּ” (שמו"א י, כז), אולם בהמשך כופה עליהם שאול את דעתו: “וַיִּקַּח צֶמֶד בָּקָר וַיִּנְתְּחֵהוּ, וַיִּשְׁלַח בְּכָל גְּבוּל וַיִּשְׂרָאֵל בַּיַּד הַמַּלְאָכִים לְאמֹר – אֲשֶׁר אֵינְנוּ יֹצֵא אַחֲרֵי שְׂאוּל וְאַחַר שְׁמוּאֵל כֹּה יַעֲשֶׂה לְבָקָר; וַיִּפֹּל פַּחַד ה' עַל הָעָם וַיִּצְאוּ כְּאִישׁ אֶחָד” (שמו"א י"א, ז). באותו האופן, מונע שאול מהעם לאכול בזמן המרדף אחרי פלשתים: “וַיֹּאֲלֵ שְׂאוּל אֶת הָעָם לְאמֹר אַרְוֵר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכֵל לֶחֶם עַד הָעָרֶב וְנִקְמְתִי מֵאֵיבֵי וְלֹא טַעַם כָּל הָעָם לֶחֶם” (שמו"א י"ד, כד). השימוש בשבועה מלמד גם הוא על חוסר אמון בעם ובשיקול דעתו. שאול חושש כי העם יפסיק את המרדף על מנת לאכול, והוא משתמש בכלי רב עוצמה כדי למנוע זאת.

אלא שכוחו של שאול אל מול העם לא עמד לו, ובסופו של דבר הוא נכנע בפני העם. שני החטאים שבגללם איבד שאול את המלוכה אירעו בגלל נצחונם של העם עליו. כך כאשר שמואל הורה לו להמתין ולא להקריב את הקורבנות בגלגל (שמו"א י"ג, יא), וכך במלחמה מול עמלק, כפי שהודה שאול בעצמו: “וַיֵּאמֶר שְׂאוּל אֵל שְׁמוּאֵל – חֲטָאתִי כִּי עִבַרְתִּי אֶת פִּי ה' וְאֶת דְּבָרֶיךָ, כִּי יֵרָאתִי אֶת הָעָם וְאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם” (שמו"א ט"ו, כד).

דרך הנהגה זו, שורשיה באופיים של המנהיגים – יוסף הצדיק, שלא חטא עם אשת פוטיפר (בראשית ל"ט) והביא את דיבתם של אחיו אל אביו (בראשית ל"ז, ב), לא יכול היה להיות חלק מהחבורה. כך גם שאול, שעל מלכותו נאמר שלא נמצא בה דופי (יומא כב ע"ב) וחטאיו היו חטאים רוחניים-פוליטיים ולא אישיים-יצריים, היה ונשאר שונה ונבדל מעם הארץ שאותו נדרש להנהיג.

לעומת דרך זו, של הנהגה מבחוץ, שמשמעותה מערכת יחסים כוחנית עם העם, בוחרים יהודה וצאצאיו בדרך אחרת - הנהגה מבפנים.

יהודה מוביל את המהלכים מול יוסף מתוך החבורה, הן במכירתו של יוסף (בראשית ל"ז, כו), והן בבואו לבקש רחמים על בנימין - "וַיָּבֵא יְהוּדָה וְאָחִיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עֹדֵדוֹ שֶׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה" (בראשית מ"ד, יד).

אולם, הדבר בא לידי ביטוי בולט באופן התנהלותו של דוד. למרות שדוד נמשח למלך על ידי שמואל, הוא מעולם לא הוצג כבחירה א-לוהית בפני העם. את דרכו למלוכה הוא התחיל בקרב מול גוליית, ואחר כך כלוחם בצבאו של שאול. בהמשך חל מפנה, דוד גורש מהממסד השלטוני (במובן זה, הוא השפיע על הממסד דווקא מבחוץ), והפך למנהיג של חבורת מרי הנפש. וכך, לאט לאט, טיפס דוד בסולם ההנהגה, מהנהגת מרי הנפש להנהגת שבט יהודה ומשם להנהגת עם ישראל כולו.

בכל תפקידי ההנהגה שדוד מילא, הוא מעולם לא הפעיל כוח כנגד העם. אפילו באירוע הקשה בצלקג - "וַיִּתְּצֶר לְדָוִד מֵאֵד פִּי אֶמְרוּ הָעָם לְסַקְּלוּ כִּי מָרָה נִפְשׁוֹ כָּל הָעָם אִישׁ עַל בְּרָיָו וְעַל בְּנִתָּיו, וַיִּתְחַזַּק דָּוִד בַּה' אֱלֹהָיו" (שמו"א ל', ו). גם כאשר העם זועם עליו, דוד אינו מפעיל כוח נגדי. הוא אינו גוער בעם, אלא מתחזק בלבו פנימה, מנתב את האנרגיות של נעריו לאפיק בונה ומוביל אותם למרדף אחרי העמלקים.

יתירה מזו, בהיותו חלק מהעם, דוד שותף הן לרגשות האבל - "וַיִּשָּׂא דָוִד וְהָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ עַד אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כֹּחַ לְבַכּוֹת" (שמו"א ל', ד) - והן לרגשות השמחה - "וַדָּוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל עַז לְפָנָיו ה' וַדָּוִד חָגַר אֵפוֹד בָּד. וַדָּוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְעֵלִים אֶת אֶרֶן ה' בְּתַרְוַעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר" (שמו"ב ו', יד-טו).

בדיוק כפי שאופיים של יוסף ושאול הוביל אותם להנהגה מבחוץ, כך אופיים של יהודה ודוד חייבו אותם להנהיג מבפנים. הדבר יובן יותר לאור העובדה שיהודה נכשל בחטא עם תמר כלתו (בראשית ל"ח), ודוד חטא עם בת שבע (שמו"ב י"א). אמנם שניהם חזרו בתשובה בצורה מדהימה ויוצאת דופן, אבל עדיין חטאים שכאלה לא אפשרו להם לראות את עצמם כמורמים מהציבור שאותו הם אמורים להנהיג. החטאים מאלצים את המנהיג לנהוג בענוה, ומאפשרים לו לראות בנתיניו עתירי המגרעות גם את המעלות והפוטנציאל.

את ההבדל בין דמויות המנהיגים ניתן לבחון לאורו של משל המערה של אפלטון³. על פי משל זה, קבוצה של אנשים כבולים יושבת במערה כשפניהם אל הקיר, והם אינם רואים את פתח היציאה. על הקיר נראים צללים, שאותם חושבים האנשים לאמיתיים. יום אחד משתחרר אחד האנשים מכבליו, ויוצא מן המערה. בחוץ הוא רואה את העולם האמיתי, ומבין שהצללים הם רק ההידמויות של הדברים האמיתיים במציאות. כעת, ניצבת בפני

3 על כך תודתי לאחותי - תמר.

שער המלכות והגאולה

בן ישי בראש / הרב עדו רכניץ

אדם זה סוגייה כבדת משקל, שהעסיקה את ההוגים מאז ומתמיד: האפשרות הראשונה העומדת בפניו היא להישאר מחוץ למערה ולהמשיך ולפתח את היכולות האינטלקטואליות שלו, ואילו האפשרות השנייה היא לחזור למערה ולהנהיג את שאר האנשים לאור האמת שהתגלתה לו.

דמותו של המנהיג במשל המערה הולמת את יוסף ובני דמותו - הם "ראו את האור", בניגוד להמון הנבער שעליו הם שולטים. אולם מתברר כי דווקא מעלתם היא זו שמונעת מהם להוביל את העם ולהתמודד אתו. לעומת זאת, נראה כי דוד ובני דמותו כלל לא יצאו מן המערה; הם נשארו שם עם שאר הציבור, וממתינים לצדיק או לנביא שיבוא ויספר להם את דבר ה'.

יכולת זו, להנהיג את העם מתוכו, היא שהקנתה לדוד את היציבות השלטונית ואת יחסי האמון בינו ובין עמו, והיא שאפשרה לו לבסס את מלכותו כמלכות נצחית.

ג. אין עוד נביא ולא אתנו יודע

העתיד הלא-נודע מאיים על האדם מאז ומעולם. בעבר, חיפש האדם במאגיה את המזור לחששותיו מפני העתיד, ובהווה הוא מוצא זאת בדברי המדענים - החל מחזאי מזג האוויר וכלה בעתידינים למיניהם.

דרך זו, של ניסיון לגלות את צפונות העתיד, היא דרכם של בני רחל. ראשון להם הוא יוסף, חולם החלומות, החוזה מראש את עתידו:

וַיַּחְלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאָחִיו, וַיֹּאמֶר - הֲיֵנָה חֲלֻמֹּתַי חֲלוֹם עוֹד וְהֵינָה הַשְּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשְׂרֵת כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי: וַיְסַפֵּר אֶל אָבִיו וְאֶל אָחִיו, וַיִּנְעַר בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ - מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ, הֲבֹא נְבוֹא אֲנִי וְאֶמְרָה וְאֶחִיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֲרָצָה. (בראשית ל"ז, ט-י)

בהמשך, פותר יוסף את חלומות שר המשקים ושר האופים, ומנבא את הצפוי להם. חלומותיו שלו עמדו לנגד עיניו כשהתעמת עם אחיו - "וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֻמֹּת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם - מִרְגְּלִים אַתֶּם..." (בראשית מ"ב, ט).

יהונתן בן שאול, גם הוא ניסה לקבל רמז על הצפוי לקרות כאשר ניסה לתקוף את מחנה פלשתים: "וְאֵם כֹּה יֹאמְרוּ - עָלוּ עָלֵינוּ, וְעָלֵינוּ כִּי נִתְּנָם ה' בְּיָדֵנוּ; וְזֶה לָנוּ הָאוֹת" (שמו"א י"ד, י). יהונתן ונערו חיכו לאות שהם עתידים לנצח את הפלשתים⁴.

⁴ על רמזים נוספים לכך שחיזוי העתיד היה נפוץ בבית שאול עמד הרב אמנון בזק במאמרו שבמגדים כד (עמ' 53), ועל בחינת אישים תנ"כיים נוספים בהקשר זה ראה הרב יצחק גינזבורג, תום ודעת, עמ' עז.

גם שאול הזדקק לידיעת העתיד, אלא שהוא עשה זאת באיסור - "וַיִּשְׁאַל שְׂאוּל בַּה', וְלֹא עָנָהוּ ה' גַּם בְּחִלְמוֹת גַּם בְּאֹרִים גַּם בְּנְבִיאִים: וַיֹּאמֶר שְׂאוּל לַעֲבָדָיו - בְּקִשׁוּ לִי אִשֶׁת בַּעֲלַת אוֹב... (שמו"א כ"ח, ו-ז). הצורך של שאול לדעת מה צופנת לו המלחמה מול הפלשתים הכשיל אותו, והוא מצא עצמו נזקק לבעלת אוֹב, שאת כמותה הוא עצמו הכרית מן הארץ.

ניתן לומר שהצורך הנפשי בידיעת העתיד משותף לכל בני האדם, אולם הניסיון לגלות את העתיד מניח שהעתיד קבוע ודטרמיניסטי. הנחה שכזו מייתרת כל ניסיון לשנות את פני העתיד לאחר שהוא התגלה. ואכן, לאחר ששאול שמע את דברי בעלת האוב, שניבאה לו שהוא עתיד למות למחרת במלחמה מול פלשתים, הוא קיבל את הגזירה ללא עוררין.

בניגוד לכך, בולטים בני יהודה בעיוורונם כלפי העתיד. לעומת יוסף, שחלומותיו מסייעים לו להתעמת עם אחיו, יהודה פועל באפילה. הוא אינו יודע שמולו עומד יוסף, הוא לא חלם חלום שצפה את מעמדו העתידי, ובתנאים קשים של חוסר ודאות הוא פועל ומכריע את יוסף.

קשה לשער כיצד צפה יוסף את סופו של העימות עם אחיו במצרים, אולם מהכתובים נראה שיהודה הפתיע אותו - "וְלֹא יָכַל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנְּצָבִים עָלָיו" (בראשית מ"ה, א). דווקא עוורונו של יהודה הוא זה שאיפשר לו להציע את ההצעה המפתיעה, להישאר עבד במצרים במקום בנימין. יוסף, המחושב והמתוכנן, שצפה בכל הסיטואציה מלמעלה, מצא עצמו מאבד את עשתונותיו ומתמסר לאיש שהיווה כלי משחק בידו.

גם דוד המלך לא ידע את העתיד. הוא אמנם נמשח על ידי שמואל למלך, אולם במקום מלוכה מצא חיים של פושע נמלט. עוצמתו הגדולה של דוד לא הייתה רק יכולתו לפעול בתנאים של חוסר ודאות, אלא גם יכולתו לפעול בניגוד לעתיד שנחזה לו, ואפילו כשחזיון זה היה נבואה.

כאשר נתן בישר לדוד כי בנו מבת-שבע ימות, הוא לא קיבל את רוע הגזירה, אלא התענה עד שעבדיו בישרו לו על מות הילד. את תעניתו הוא הסביר כך: "בְּעוֹד הַיֶּלֶד חַי צַמְתִּי וְאַבְבָּהּ, כִּי אֶמְרֵתִי מִי יוֹדֵעַ וְחַנְּנִי ה' וְחַי הַיֶּלֶד" (שמו"ב י"ב, כב). נבואתו של נתן לא ריפתה את ידי דוד, והוא התייצב מולה בתפילה.

בדרכו של דוד הלך שנים רבות מאוחר יותר חזקיהו:

בְּיָמִים הָהֵם חָלָה חֲזַקְיָהוּ לְמוֹת, וַיָּבֵא אֵלָיו וַיִּשְׁעֶיהוּ בֶן אֲמוֹץ הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו - כֹּה אָמַר ה', צוּ לְבִיתְךָ כִּי מֵת אָמְתָה וְלֹא תִחְיֶה: וַיִּסֵּב אֶת פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה'... (מל"ב כ, א-ב)

גם חזקיהו אינו מקבל את נבואת ישעיהו כעובדה מוגמרת. הוא מתפלל לה' על חייו, וניצל המדרש שם בפיו של חזקיהו דברים חריפים יותר: "אמר ליה (=ישעיה): כבר נגזרה עליך

גזירה. אמר ליה: בן אמוץ, כלה נבואתך וצא! כך מקובלני מבית אבי אבא - אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים" (ברכות י"א). נראה ש"אבי אבא" שעליו מדבר חזקיהו הוא דוד המלך, שגם הוא לא נכנע בפני הנבואה והתפלל⁵. ולמרות שתפילתו של דוד לא נענתה, חזקיהו לא נשבר ולא קיבל את הדין, ובסופו של דבר נרפא.

כוחם של בני יהודה לפעול בתנאים של חוסר ודאות ובניגוד לעתיד שנחזה להם נובע מיחסי האמון בינם לבין הקב"ה. מבחינתם, חיזוי העתיד מהווה נורת אזהרה לגבי מה שיכול לקרות, אולם ההכרעה הסופית תלויה רק במעשיהם. מכאן, שדווקא השחרור מידיעת העתיד הוא שמאפשר להם לבצע מעשים נכונים יותר ואמיצים יותר. יתירה מזאת, הוא מאפשר תפילה בלב נשבר, תפילה שלעיתים קורעת את רוע הגזירה.

נקיטת אמצעים טובה ומשוחררת שכזו מאפשרת לבני יהודה לשנות את כיוון ההיסטוריה, ולא להילכד במתווה של חטאים וכשלונות חוזרים ונשנים. במילים אחרות, היא מאפשרת חזרה בתשובה.

ד. במקום שבעלי תשובה עומדים

יוסף הצדיק⁶ נקרא כך בעיקר בעקבות עמידתו האיתנה אל מול הפיתוי של אשת פוטיפר. הצלחתו של יוסף בולטת על רקע כשלונו של אחיו יהודה בנסיונות דומים סביב פרשת תמר. יתירה מזו, סגנונם של הכתובים בשתי הפרשיות דומה, וזאת ככל הנראה על מנת להדגיש את ההבדל ביניהם.

שתי הפרשיות נפתחות בירידה: "וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו" (בראשית ל"ח, א), מול: "וַיֹּסֶף הַיֶּרֶד מִצְרָיִם" (בראשית ל"ט, א). שני הגיבורים משאירים חפצים מזהים בידי הנשים המפתות: יהודה שואל - "מָה הָעֵרְבוֹן אֲשֶׁר אָתֶן לָךְ? וַתֹּאמֶר - חֲתָמְךָ וּפְתִילְךָ וּמְטָה אֲשֶׁר בְּיָדְךָ, וַיִּמָּן לָהּ" (בראשית ל"ח, יח), וכן יוסף - "וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ וַיֵּנֶס וַיֵּצֵא הַחוּצָה" (בראשית ל"ט, יב).

דווקא הדמיון מבליט את השוני בין יוסף שעמד בניסיון ובין יהודה שנכשל בו ואחר כך חזר בתשובה. הבדל זה מבטא ומעצב דימוי עצמי שונה בתכלית של שתי הדמויות וצאצאיהם. יוסף ובניו מתאפיינים בדימוי עצמי שלם ובטוח בעצמו. הדבקות בה' וההזדהות הגמורה אתו יכולות למנוע את החטא, אולם באותה שעה הן גם מונעות מהנופל לשוב בתשובה ולקום על רגליו לאחר שנפל.

5 ראה רש"י שם, ד"ה מקובלני.

6 כך מכונה יוסף ביומא לה ע"ב ובעוד עשרות מופעים נוספים במדרשים ובזוהר.

הדוגמא המובהקת לכך היא שאול, שהחל את דרכו בענווה מופלגת - "נִחְבָּא אֶל הַכְּלִים" (שמו"א י', כב); "וַיִּבְזְהוּ וְלֹא הִבְיִאוּ לוֹ מִנְחָה וַיְהִי כְּמַחְרִישׁ" (שמו"א י', כז) - וסיים אותה במאבק אכזרי וחסר כל הצדקה אחרי דוד. והנה, דווקא שאול, שבמלכותו לא נמצא כל דופי (יומא כב ע"ב), מתקשה להכיר בחטאיו, כפי שעולה מהשיחה בינו לבין שמואל:

וַיֵּבֵא שְׁמוּאֵל אֶל שָׁאוּל, וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל - בְּרוּךְ אַתָּה לַה', הִקִּימְתִי אֶת דְּבַר ה': וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל - וַיְמָה קוֹל הַצֶּאֱנָן הַזֶּה בְּאָזְנִי וְקוֹל הַבְּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל - מַעֲמֻלְקֵי הִבְיִאוּם, אֲשֶׁר חָמַל הָעַם עַל מִיטֵב הַצֶּאֱנָן וְהַבְּקָר לְמַעַן זָבַח לַה' אֱלוֹהֵיךָ, וְאֶת הַיּוֹתֵר הִחְרַמְנוּ. (שמו"א ט"ו, יג-טו)

שאול מתכחש לעובדה שחטא, ובהמשך מטיל את האחריות על העם. רק לאחר נאום ארוך ונוקב של שמואל הוא מודה "חטאתי", וגם אז אינו מנסה לשוב בתשובה ולשנות את רוע הגזירה.

אנומליה זו, על פיה דווקא הצדיק הוא זה שאינו מצליח להשתקם, הוסברה על ידי הרב יצחק גינזבורג כך (קומי אור, תשס"ו, עמ' קמט): "שאול אינו רק צדיק במעשיו אלא הוא גם בעל אופי של צדיק... ועל כן, גם כאשר הוא חוטא... הוא ממשיך להיות צדיק-בעיניו ולהצטדק בעיני רוחו".

ממשיך דרכו המובהק של יהודה, המודה בחטאיו, הוא כמובן דוד. מלבד תשובתו המיידית על חטא בת-שבע, הוא מתאפיין לאורך כל הדרך בהתנהגות של אדם שיודע להודות בטעויותיו וללמוד מאחרים. כך כאשר הוא מקבל את עצתה של אביגיל שלא להרוג את נבל - "וַיְבַרְוֶהָ טַעֲמָהּ וַיְבָרְכֶהָ אֶת אֲשֶׁר כָּלַתְנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבּוֹא בְּדָמַיִם" (שמו"א כ"ה, לג), וכך כאשר הוא מודה בדיעבד שיואב צדק כשניסה למנוע את המפקד: "וַיֵּן לֵב דָּוִד אֹתוֹ אַחֲרֵי כֵן סָפַר אֶת הָעָם, וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל ה' - חָטַאתִי מְאֹד" (שמו"ב כ"ד, י).

היכולת להתנער מהחלטות קודמות ולהיות ביקורתי כלפי עצמו, נובעת מכך שדוד מעולם לא זיהה את עצמו עם המלוכה, אלא ראה במלוכה תפקיד שהוא ממלא. בניגוד לשאול, שהזדהותו עם המלוכה גרמה לו לגרור את המלוכה כולה למאבק האישי שלו נגד דוד, ידע דוד להפריד בין אישיותו לבין התפקיד שאותו מילא.

הפרדה זו באה לידי ביטוי בשני אירועים מנוגדים. האחד הוא העלאת ארון ה' לעיר דוד, בו פיזז דוד באפוד בד, והסביר זאת למיכל בת שאול: "וַיִּנְקַלְתִּי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׂפָל בְּעֵינֶיךָ וְעַם הָאֲמָהוּת אֲשֶׁר אִמְרָתְךָ עִמָּם אֲכַבְּדָהּ" (שמו"ב ו', כב). מיכל מתקשה לקבל את העובדה שהמלך מסיר לרגע את מלבושיו וגינוניו, שכן היא גדלה על זיהוי מוחלט של המלך עם תפקידו. לעומתה, דוד אינו רואה עצמו כזהה למלוכה. הוא תמיד נשאר דוד, ולכן נוכח פני ה' הוא מתפשט מה"תחפושת" ומהתפקיד שאותו הוא ממלא, וחוזר להיות אדם פשוט השמח לפני ה'.

שער המלכות והגאולה

בן ישי בראש / הרב עדן רכניץ

המקרה השני שבו פשט דוד את מדי המלוכה ושב להיות כאחד האדם היה בצאתו מירושלים מפני אבשלום בנו. כאשר שמעי בן גרא תקף את שיירת דוד, מנע דוד מאבישי בן צרויה להרוג את שמעי: "הִנֵּה בְּנֵי אֶשֶׁר יֵצְאוּ מִמֶּנִּי מִבְּקֶשׁ אֶת נַפְשִׁי וְאֶף כִּי עֲתָה בֶן הַיְמִינִי, הִנְחוּ לוֹ וַיִּקְלַל כִּי אָמַר לוֹ ה'" (שמו"ב ט"ז, יא). יכולתו של דוד לשוב ולהיות אדם פשוט, היא זו שמאפשרת לו להבליג על ההשפלה שהוא סופג מידי שמעי. ניתן כמובן לדמייין כיצד היה מגיב שאול להתרסה שכזו.

תחושתו של דוד, כעומד לפני ה' ולא עם ה', באה לידי ביטוי נרחב בשיירו אשר בתהלים. מזמורים אלה משקפים מצוקה ובדידות, יאוש ותקווה. כך למשל: "לְמַנְצֶה עַל אֵילַת הַשָּׁמַר מְזִמּוֹר לְדוֹד: אֵלֵי אֵלֵי לָמָּה עֲזַבְתָּנִי, רְחוֹק מִיִּשׁוּעָתִי דְבַרִּי שְׁאֲגִתִּי" (תהלים כ"ב, א-ב). דברים שכאלה יכולים להיכתב רק על ידי מי שממשיך לחוש את עצמו כאדם פרטי, למרות חלקו האדיר בהיסטוריה של עם ישראל.

לאחר הדגשת הניגוד וההבדל הגדול שבין בעלי התשובה והצדיקים, יש מקום לשאול: האם המסקנה היא שאין מקום לאותו צדיק מושלם, שעלול ליפול ולא לקום? נראה שהתשובה היא הפוכה - בעל התשובה שומר על הדינמיות הפנימית, על יכולת ההתחדשות והשיקום, דווקא לאורו של הצדיק. הדברים רמוזים במדרש המובא בגמרא (ברכות ד ע"א): "כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי, ואומר לו: מפיבשת רבי! יפה דנתי? יפה חייבתי? יפה זכיתי? יפה טהרתי? יפה טמאתי? ולא בושתי". הצורך של דוד להביא את הכרעותיו לביקורת בפני צאצא בית שאול מבטא את הצורך של בעל התשובה לבחון את עצמו לאורו של הצדיק⁸. אמנם הצדיק לא יוכל לעמוד בהתחככות בעולם המעשה מבלי ליפול⁹, אבל כמגדלור רוחני לבעלי התשובה ההולכים בדרכי החיים - הוא הכרחי.

לאור זאת, ייתכן שנפילתו של שלמה היתה צפויה לאחר ההכרעה המוחלטת של בית שאול, כפי שנרמז במדרש (ברכות ח ע"א): "ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים - לא נשא שלמה את בת פרעה". לאחר הריגת הצאצא האחרון של בית שאול, איבד בית דוד את המצפן הרוחני, וממילא את הצורך בבחינה עצמית ובתיקון. בהתאם לכך, התיקון של מלכות דוד היה בפילוג המלוכה ובהעמדה של אופציית יוסף מחדש.

* * *

דרכם הייחודית של בני יהודה, ובראשם - דוד, מבטאת את עוצמת הפשטות והענווה; את יכולת ההנהגה של מי שתמיד נשאר חלק מהציבור; את העוז והאומץ של מי שאינו

7 כמובן שיש כאן חיבור ליכולתם של בני יהודה להכריע את הנבואה וחיזוי העתיד, שנדונה לעיל.

8 ראה עוד, הרב יגאל אריאל, עוז מלך, חספין 1994, עמ' 179.

9 ראה עוד, הרב יצחק גינזבורג, קומי אורי, תשס"ו, עמ' קמה.

יודע מה ילד יום, ודווקא משום כך מבין שאין הדבר תלוי אלא בו; את עוצמתו של מי שדימויו העצמי ה"נמוך" מאפשר לו ללמוד מטעויות ולקום לאחר נפילה. כל זאת, בשיתוף ובהשלמה של בני רחל ויוסף:

הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אֶחָד והיו אֶחָד בְּיָדֵי. (יחזקאל ל"ז, יט)

נשיה
 רותי ויהונתן פטינקין
 בית אל 90300

Ruth & Jonathan Patinkin
 Beth El, Israel

אנלסתה וינטר ביקרה שלום וקרוב!
 זוכני נענו תחג השני השקוד שגבר, רשמים
 שלא ימחו. אנחנו חיוקים אתה בטוי אהבת
 הילדה והטאה שלילתם זמ כל כך רחוק
 אנשים. כנראה שבמחולג האי-שלום השלמת
 של אהבה אבינו אפולה במחוד. ודעה אבוג
 סימן לתמי. גם אז כל קרה ופחום הילק".
 אק אם אהבתם אבינו היו 3 אורחים הרי
 אכפר וימון האינו אפחוג 30,000 אורחים
 לבסוף את עין כל הפכר.
 בשלום כלל הפאולה בעהרה ותקם אולה
 שגאור שירה סא מרים הנכסאה וקבורה השלפוט
 קרובותיה, היא הולפאי תשרד עם שורש אכפר
 וימון. "המתקבום העם הרם ה" (שופטים, ה', ט)
 השקוד שגבר היום ה' בתפנית רפון של רחל
 מורחלת- "שאלוג לשלוג עם הדיה אהינו"
 הרה אור להכנסת אורחים סא הפכר וימון
 הוא עור לא ראה.
 "ילר פחכס ויורק סוגרם היולפול.
 נשמח לארח ארם הקדית אז.
 תבורח ער בוי פ'
 אנלסתה פטינקין.